

τα του Μεταπολεμικού και Σύγχρονου Ελληνικού Θεάτρου, Αθήνα 2001, σσ. 201-225, Β. Πούγχεθ, *Ο μαγικός κόσμος του υπερλογικού στα θεατρικά έργα του Παύλου Μάτεσι*, Αθήνα 2002).

Ο Μάτεσι τα τελευταία χρόνια κατόρθωσε το break through στις διεθνείς αγορές του βιβλίου κυρίως με την πεζογραφία: από τη «Μητέρα του σκύλου» και πέρα, όλα τα πεζογραφήματά του μεταφράζονται στις κυριότερες γλώσσες και σχολιάζονται ευμενώς έως ενθουσιαστικά. Έτσι η δραματική του παραγωγή εξελίσσεται κάτω στη σκιά των μυθιστορημάτων. Κάθε μετάφραση Νεοέλληνα δραματικού συγγραφέα, ιδίως στα αγγλικά, είναι ένα κατόρθωμα που πρέπει να προσεχθεί, γιατί το ελληνικό δράμα στη μεταπολεμική του φάση, ίσως η πιο σημαντική τού φάση από την εποχή του Κρητικού θεάτρου, δεν πάσχει από ποιότητα και ποικιλία αλλά από το γεγονός πως είναι άγνωστο στο εξωτερικό, αμετάφραστο και άπαιχτο. Και πρέπει να προσεχθεί διπλά, αν πρόκειται για έργα μεγάλης ωριμότητας, όπως είναι τα τελευταία του Μάτεσι, και μάλιστα αν η μετάφραση αυτή γίνεται στα πλαίσια ενός θεατρικού σχήματος, της “Theatre Lab Company”, ενός ελληνικού θιάσου στην Αγγλία, που ως τώρα έχει συμμετάσχει σε θεατρικά φεστιβάλ στο Λονδίνο, τη Βαρκελώνη και την Ελλάδα.

Οι τέσσερις μεταφράσεις καλύπτουν την πιο ώριμη περίοδο του Μάτεσι από το 1989 και μετά: «Ενοικιάζεται φύλακας άγγελος» (έκδοση Εστία 2001), σε μετάφραση του Athan H. Anagnostopoulos (σσ. 1-60), «Ο περιποιητής φυτών», που παίχθηκε το 1989 στο Εθνικό, σε μετάφραση του ίδιου ως “Nurseyman” (σσ. 61-129), η «Βουή», που μεταφράστηκε από τον David Connolly ως “Roar” (σσ. 131-189) και «Προς Ελευσίνα» από τον Fred A. Reed “Towards Eleusis” (σσ. 191-258). Τα κείμενα είναι χωρίς σχόλια και εισαγωγές, αλλά αυτό δεν αποτελεί ελλείμμα: αυτά έρχονται από μόνα τους μόλις παρασταθούν. Η μετάφραση του δράματος, διαφορετικά από την πεζογραφία, είναι μόνο το πρώτο βήμα. Η γλώσσα του Μάτεσι δεν δημιουργεί ιδιαίτερα προβλήματα για τη μετάφραση: η αγγλική απόδοση είναι αρκετά πιστή και εν γένει κατανοητή. Ορισμένα λογοπαίγνια βέβαια είναι αδύνατο να αποδοθούν, αλλά τελικά αυτό δεν βαραίνει και πολύ.

Ας ελπίσουμε πως το παράδειγμα θα βρει και άλλους μιμητές. Υπάρχουν και πολλές μεταφράσεις σύγχρονων Ελλήνων δραματουργών, που έχουν παιχθεί αλλά δεν έχουν εκδοθεί ποτέ. Έτσι είναι σχεδόν σαν να μην υπάρχουν. Άλλωστε η μεταφραστική προσπάθεια στα θεατρικά κάπως πρέπει να οργανωθεί κεντρικά, από κάποιους φορείς και κάποιους θεσμούς, και να ακολουθηθεί μια επιθετική και ενορχηστρωμένη πολιτική στον τομέα αυτό. Η Frankfurter Buchmesse του 2001 έδειξε πως υπάρχουν ακόμα μεγάλα περιθώρια προβολής.

ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

ΠΑΡΙΣ ΤΑΚΟΠΟΥΛΟΣ,

Τα Κριτικά (Θέατρο 1966-1990). Με εικοσιεπτά σχέδια της Έλλης Σολομωνίδη Μπάλανου. Αθήνα, Ποταμός 2002, σελ. XXIX + 479, 27 στίτσα, ISBN 960-7563-82-4.

Τα τελευταία χρόνια έχουν δημοσιευτεί αρκετοί τόμοι με συλλογές θεατρικών κριτικών, ένα έθιμο ευπρόδεκτο και χρήσιμο, γιατί διευκολύνει τη δουλειά της μελλοντικής θεατρικής ιστοριογραφίας και δίνει μια συνοπτική εικόνα για την πνευματική ιδιοπροσωπία του κάθε κριτικού. Και, σε πολλές περιπτώσεις, πρόκειται και για κείμενα με λογοτεχνικές αξιώσεις,

που θα εξετάσουν οι μελλοντικοί φιλόλογοι στο είδος του «δοκιμίου» και οι μελετητές του Τύπου ως μια μόνιμη συμβολή, που συνθέτει ως ψηφίδα το ιδιαίτερο προφίλ μιας συγκεκριμένης εφημερίδας. Τα κριτικά άρθρα του Πάρι Τακόπουλου όμως κάπως διαφέρουν. Για διάφορους λόγους. Βασικά δύο: πρώτον, πρόκειται για κριτικό, που είναι ο ίδιος θεατρικός συγγραφέας (πέρα από ποιητικές συλλογές και πεζογραφήματα), γνωστός για μια σειρά από έργα («Οκτώ Εγκεφαλικά Επεισόδια» 1976, «Άλλα Οκτώ Εγκεφαλικά Επεισόδια» 1976, «Ο Προτελευταίος των Μόνικιν» 1979, «Η Δευτέρα Απουσία ή η Επιστροφή του Μαρξ και του Ένγκελς» 1979, «Η Πανσιόν» 1979, «Η Αντιλημμακλήριος και άλλα πέντε μικρά μονόπρακτα» 1979, «Η Ψαρόσουτα και άλλα πέντε μονόπρακτα» 1979, «Διπλή διαδρομή» 1981, «Ντίσκο» 1981, «Λαγματζούν» 1983 κτλ.), που αναμένεται να εκδοθούν όλα μαζί από τα Ελληνικά Γράμματα: και δεύτερον, γιατί οι κριτικές του, συνήθως πολύ σύντομες, διακρίνονται, όπως όλα τα άλλα κείμενά του, από ένα καταλυτικό και υπονομευτικό αναρχικό χιούμορ, που σαν οθούρα περνάει από το ένα στο άλλο, είναι γεμάτο εκπλήξεις στις αξιολογήσεις του, και γεμάτο γλωσσικά πυροτεχνήματα σ' ένα esprit που δεν έχει όρια και αυτοτροφοδοτείται μόνο με την κίησή του. Είναι, με λίγα λόγια, μικρά λογοτεχνήματα που αξίζουν να διαβαστούν ως τέτοια. Τα στίσα από την Έλλη Σολομωνίδου Μπαλάνου, που το 1988 μας έχει χαρίσει έναν απολαυστικό τόμο «30 Χρόνια Στίσα», κινούνται στο πνεύμα των κριτικών αυτών, αποδιδόντας συχνά με λίγες καρικατουριστικές γραμμές την ουσία μιας ερμηνείας, το «πνεύμα» της σπηνοθεσίας ή και την ατμόσφαιρα ενός έργου. Οι καρικατούρες στην ιστορία του θεάτρου είναι σημαντικές πηγές, καμιά φορά σημαντικότερες από την ίδια τη φωτογραφία.

Οι πάνω από 100 κριτικές, συνήθως μικρές, μερικές όμως και εκτενέστερες, ξεκινούν με το «Ποιος φοβάται την Βιρτζίνια Γουλφ» στο Θέατρο Τέχνης του Ιανουαρίου του 1966 και τελειώνουν με την ευριπίδεια «Ιφιγένεια εν Ταύροις» από το Θεσσαλό Θέατρο του Κώστα Τσιάνου το Σεπτέμβριο του 1990 (δεν αναφέρονται εφημερίδες ή άλλες πηγές). Ο υπότιτλος της συλλογής είναι κάπως απατηλός, με την έννοια ότι οι κριτικές δεν καλύπτουν το σύνολο των 24 χρόνων, αλλά τις εξής φάσεις: Ιαν. - Οκτ. 1966, Μάρτ. 1975, Φεβρ. και Νοέμβρ. 1976, Ιούν. - Αύγ. 1977, Δεκ. 1980 - Αύγ. 1981, Μάρτ. - Νοέμβρ. 1982, Ιαν. και Δεκ. 1986, Ιαν. 1987-Σεπτ. 1990. Η τελευταία, πιο εκτεταμένη περίοδος καλύπτει και το μεγαλύτερο όγκο των θεατρικών κριτικών του τόμου. Αυτές ασχολούνται με όλα τα είδη, από το αρχαίο θέατρο έως το σύγχρονο ξένο και ελληνικό ρεπερτόριο, αλλά και την τηλεόραση («Εγεννήθη Ημίν Τηλετέρας» 1966, σσ. 53-60) και εν μέρει και το εξωτερικό. Από τα μεγαλύτερα κείμενα είναι μια σατιρική παρουσίαση της παράστασης της δραματοποίησης του «Καπετάν Μιχάλη» του Καζαντζάκη από τον Μάνο Κατράκη το 1966 («Καζαντζάκης ο Μέγας, με αφορμή τον "Καπετάν Μιχάλη" από τον "Καπετάν Κατράκη" στο Πάρκο», σσ. 40-52), που τελικά είναι μια ολόκληρη σατιρική απομυθοποίηση του λογοτεχνικού αναστήματος του κρητικού συγγραφέα. Ως προς τις «συμπάθειες» μπορεί να παρατηρηθεί, πως ευνοϊκά κρίνει συνήθως τις παραστάσεις του Κάρολου Κουν και αρκετές του Σπύρου Α. Ευαγγελάτου. Αλλά ίσως τα κείμενα αυτά δεν πρέπει να διαβαστούν με την έννοια της αντικειμενικής πρόθεσης, ούτε ως κατάκριση του συγκεκριμένου και μόνο: ο Τακόπουλος χτυπάει ό,τι θεωρεί σπουδαιοφανές, «φουσκωμένο», σοβαροφανές χωρίς τη διάσταση της αυτοκριτικής και το αίσθημα του χιούμορ, το εμπορικό και τετριμμένο, κακόγουστο, εύκολο, ρηχό και χαζό. Πάντα κατά τη γνώμη του, ασφαλώς.

Ο αρκετά ογκώδης τόμος ξεκινάει με «Προλεγόμενα στα Κριτικά από τον Eddie Duckworth» (σσ. ix-xvii) και «Εισαγωγικά στα Κριτικά ή ουκ ολίγα λόγια από τον συγγραφέα τους» (σσ. xix-xxix), για να ακολουθήσουν ύστερα σε χρονολογική σειρά τα κείμενα των κριτικών, διανθισμένα με τα αναφερόμενα απολαυστικά στίσα. Η ανάγνωση των κριτικών είναι και μια περιδιάβαση στην εξέλιξη των χιουμοριστικών αποχρώσεων του συγ-

γραφέα. Στο τέλος υπάρχει ένα ευρετήριο (σσ. 450-469) που επιτρέπει και την επιλεκτική χρήση του τόμου, και ένα λεπτομερειακό πίνακα περιεχομένων (σσ. 471 εξ.) που απαριθμεί έναν προς έναν τους τίτλους των κριτικών και των παραστάσεων. Οι απόψεις των δημιουργών για τις δημιουργίες άλλων δημιουργών είναι πάντα ενδιαφέρουσες, γιατί ενέχουν συχνά εν σπέρματι εκείνη τη δημιουργική διάσταση που οδήγησε στα δικά τους δημιουργήματα. Ή αλλιώς: δεν αναμένει κανείς τη νηφάλια αντικειμενικότητα, που περιμένει από τον κριτικό-κριτικό (όπως λέει ο Duckworth), αν και καμιά φορά συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο. Εν πάσει περιπτώσει οι κριτικές του Τακόπουλου είναι μικρά δημιουργήματα πάνω στα δημιουργήματα των άλλων (των σκηνοθετών και ερμηνευτών) που δημιουργούν πάλι στα δημιουργήματα άλλων (των συγγραφέων). Δηλαδή μικρά «μεταμοντέρνα» πεζογραφήματα με τον απαραίτητο, σήμερα, εγριβωτισμό. Για δικά του έργα δεν γράφει.

ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

ΜΑΡΙΑ ΔΗΜΑΚΗ - ΖΩΡΑ,

Σ. Ν. Βασιλειάδης, *Η ζωή και το έργο του*, Αθήνα, Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη 2002, σελ. 952, 14 εικ., ISBN 960-7316-17-7.

Το Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη, στη σειρά του «Άλλες εκδόσεις», τύπωσε την ογκώδη διδακτορική διατριβή της κ. Μαρίας Δημάκη - Ζώρα, που υποστηρίχθηκε πρόσφατα στον Τομέα Νεοελληνικής Φιλολογίας του Φιλολογικού Τμήματος του Πανεπιστημίου Αθηνών και στην οποία είχα την τιμή να είμαι μέλος της τριμελούς εισηγητικής επιτροπής. Και δικαίως πήρε το ίδρυμα την απόφαση αυτή, να παρουσιάσει στη φιλολογική επιστήμη και στο ενδιαφερόμενο αναγνωστικό κοινό, στη Μέση και Τριτοβάθμια Εκπαίδευση αυτή την μονογραφία που αποτελεί μια σίγουρη βάση για όλα τα θέματα που σχετίζονται με τον κορυφαίο εκρόσωπο του Ρομαντισμού της λεγόμενης «Αθηναϊκής Σχολής». Όπως είναι φυσικό εδώ θα παρουσιαστούν αναλυτικότερα μόνο τα κεφάλαια που σχετίζονται με το θέατρο. Αλλά το θέατρο, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, βρίσκεται στο κέντρο των δραστηριοτήτων του Βασιλειάδη.

Ύστερα από τα «Προλεγόμενα» (σσ. 11-27) που παρουσιάζουν το θέμα και αναλύουν τα επιμέρους κεφάλαια της μονογραφίας, το πρώτο μέρος είναι αφιερωμένο στα «βιογραφικά στοιχεία» της σύντομης ζωής του Βασιλειάδη (1845-1874), που πέθανε - σαν γνήσιος ρομαντικός - στην ηλικία μόλις 29 ετών: «Α'. Γέννηση - Οικογένεια» (σσ. 31 εξ.), «Β'. Παιδικά χρόνια - Εγκύκλιες Σπουδές» (σσ. 40 εξ.), «Γ. Πανεπιστημιακές Σπουδές - Δικηγορία» (σσ. 43 εξ.). Ως εδώ τα πράγματα είναι περίπου γνωστά από τη σχετική βιβλιογραφία. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το κεφάλαιο για τις «Δ'. Εξωλογοτεχνικές δραστηριότητες», με τα εξής υποκεφάλαια: «1. Η ανάμειξη στην υπόθεση των μετοχών του Λαυρίου» (σσ. 51 εξ.), «2. Πανεπιστημιακά - Δ. Βερναρδάκη - Κ. Παπαρηγόπουλος» (σσ. 60 εξ.), για την παραίτηση του Βερναρδάκη το 1869 και τη διένεξή του με τον Κόντο, «3. Δημοσιογραφία - Γλανξ» (σσ. 76 εξ.), άρθρα στις εφημερίδες από το 1868. Μια άλλη ενότητα των εξωλογοτεχνικών του δραστηριοτήτων αφορά τη Σχολή των Απώρων Παιδών, που φιλοξένησε και διαμόρφωσε τα άστεγα παιδιά της Αθήνας: «1. Η ιδέα της ίδρυσης της Σχολής» (σσ. 80 εξ.), από το 1865 (20 ετών) τον απασχολεί το σχέδιο· υπάρχουν και ποιή-